

Astrid Johanne Nyland

Mot normalt

– nye gjenstander i gamle tradisjoner

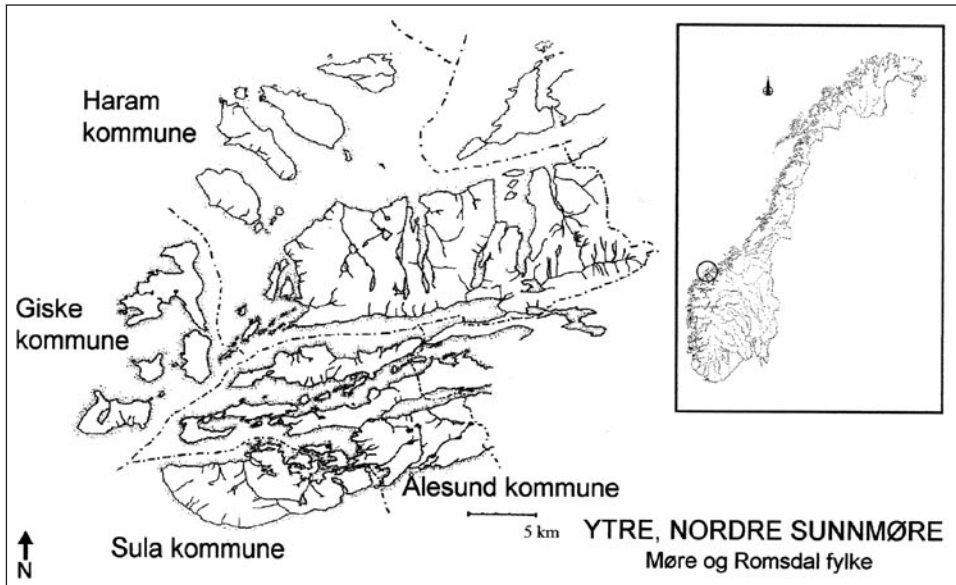
– et neolittisk samfunn i endring

Endring i gjenstandstyper, gjenstanders form, dekor og kontekst inngår i forskjellige forklaringer på endringsprosesser i forhistoriske samfunn. Ulike typer gjenstander er ofte sett på som signaturer etter ulike grupper av mennesker. Men hva innebærer det å finne ikke-lokale gjenstandstyper på ytre nordre Sunnmøre i mellom- og seinneolitikum? Kan endring i gjenstandstyper også være tegn på kontinuitet? Jeg vil videre fokusere spesielt på to gjenstandsgrupper som i neolitikum ble oppfattet som ikke-lokale på Sunnmøre. Det er stridsøkser av bergart, kjent fra sørskandinavisk og sørsvensk ”stridsøkskultur”, og flateretusjerte flintdolker fra klokkebelegerkulturen. Disse gjenstandstypene, sammen med keramikk, blir gjerne assosiert med jordbrukende samfunn lengre sør i Skandinavia, men dukker altså også opp på Sunnmøre i henholdsvis mellom- og seinneolitikum (Fig. 1).

Jeg skal også trekke inn slipte skiferspisser med dekor. Slipte skiferspisser ble tatt i bruk i tidlige neolitikum men fikk dekor først i siste del av mellomneolitikum. Det arkeologiske materialet som er brukt som grunnlag for denne artikkelen er neolittiske funn fra Ålesund, Haram, Giske og Sula kommuner, på ytre nordre Sunnmøre (Fig. 2). Opplysninger om gjenstandene og deres kontekster er hentet fra Bergen Museums tilvekster fra 1876-1992. Fra topografisk arkiv ved Bergen Museum ble supplerende opplysninger innhentet og all informasjon om det arkeologiske materialets kontekst er forsøkt samlet (Nyland 2003b).

Periode	Ukalibrerte ¹⁴ C år før nåtid	Kalibrerte år
TN	5200 – 4700 BP	3900 – 3300 BC
MNA	4700 – 4100 BP	3300 – 2800 BC
MNB	4100 – 3800 BP	2800 – 2350 BC
SNI	3900/3800 – 3500 BP	2350 – 1950 BC
SNII		1950 – 1700 BC
EBA IA	Dateringene for EBA finnes i de fleste tekster kun som kalibrerte	1700 – 1600 BC
EBA IB		1600 – 1500 BC
EBA II		1500 – 1300 BC

Figur 1. Periodeinndeling av neolitikum og EBA per. I-II. Dateringer hentet fra Olsen 1992, Nærøy 1993 og Vandkilde 1996, 2000, Bergsvik 2002.

Figur 2. Analyseområdet på Sunnmøre.

Bare en liten del av materialet fra ytre nordre Sunnmøre er gravd ut vitenskapelig. Hovedvekten av gjenstandene er løsfunn, funnet under åkerarbeid eller under drenering av myrer (Nyland 2003). Det gjør at sammenhengen de en gang var en del av er vanskelig å resonnerer seg frem til. Å forsøke å plassere funn med bestemte kontekster inn i ulike kategorier funn, som "graver", "offer" og "bosted", har vært forsøkt opp igjennom forskningshistorien. Funn av ikke-lokale gjenstandstyper i kontekster som for eksempel ved stor stein, har vært brukt i argument for påvisning av både innvandrede grupper og påvisning av kontaktnettverk over lange distanser (Gjessing 1945; Hinsch 1956; Skjølsvold 1977; Olsen 1992). Jeg forsøker i denne artikkelen å utforske andre innfallsvinkler for å sette funnene inn i en sammenheng; innfallsvinkler som ikke er like avhengig av funnets fysiske kontekst. For å kunne gå inn i en diskusjon rundt samfunnsendring, må en også forstå hvordan samfunn opprettholdes. Fenomenologisk inspirerte teorier tar opp hvordan mennesket kan opprettholde sine verdener gjennom bruk av materiell kultur. Dette er den teoretiske bakgrunnen for min tolkning av endringene som fant sted i samfunnet på Sunnmøre i mellom- og seinneolitikum.

Kategorisering ut fra kontekst

En har igjennom hele forskningshistorien forsøkt å lage lister over hvilke funntyper og kontekstkriterier som kan plassere et funn inn i kategoriene offer, grav eller depot. Dette gjelder i hovedsak neolittiske graver, offer eller depot (Müller 1886; Gjessing 1945; Levy 1977; Mandt 1991). Kontekstkriterier for identifisering av neolittiske flatmarksgraver inkluderer blant annet funn "i ur" og "ved stor stein". I tillegg utpekes spesielt funn som sørsandinaviske dolker og stridsøkser, det vil si "ikke-lokale" gjenstander, som gravgaver (Nyland 2003a, 2003b). På samme måte er offer og depotfunn forsøkt skilt ut. Ved en sammenstilling kan en

se at kontekster som er trukket frem ved forsøk på finne neolittiske graver ofte sammenfaller med kontekster ansett som kvalifiserende for offer eller depotkontekster. Dette gjelder spesielt funn ved stor stein.

Å plassere enkeltfunn inn i visse kategorier ut fra kontekstkriterier impliserer en antagelse om motivet bak nedleggelsene. I mine øyne skaper dette en del problemer. Berta Stjernquist lanserte ”depot” som samlebegrep for alle funn som av ulike grunner var havnet i jord, myrer eller vann (Stjernquist 1989). ”Depot” er siden brukt av flere som en nøytral samlebetegnelse både for lager-, skatte- og offerfunn når en vil unngå å skille mellom bakenforliggende motiv for nedleggelsene. Det skal verken si noe om motiv eller verdi bak nedleggelsen. Om en i neste omgang forsøker å skille ”rituelle” fra ”ikke-rituelle” nedleggelse, forskyves kun kontekstdiskusjonen til neste steg i tolkningsprosessen (Nyland 2003a, 2003b). Hvilke kontekster er rituelle og hvilke er hverdagslige? Janet Levy tok i bruk betegnelsen ”rituelle depot”, og hennes kriterier bygget på analogier hentet fra et stort etnografisk materiale (Levy 1977). Dette viste at enkelte samfunn faktisk skiller mellom hverdagslige og rituelle kontekster for visse gjenstander. Likevel, slutninger basert på kriterielister over hvilke kontekster som på forhånd plasserer funnet inn i en eller annen kategori vil kunne gi ringslutninger. En finner det en leter etter, fordi en på forhånd har bestemt seg for hvilken kontekst som peker mot hvilken kategori. Et løsfunnsbasert steinaldermateriale med ofte dårlige eller mangelfulle opplysninger om funnomstendigheter gjør det spesielt problematisk å tolke motiv bak nedleggelse og å plassere funnet inn i en kategori.

Motivene bak nedleggelse kan ha vært enten trosforestillinger om åndeverdenen eller døden. De kan også ha vært sosialt eller politisk motivert. I tillegg kan gjenstander eller handlingers praktiske eller rituelle kvalitet ha vært to sider av samme sak (Nyland 2003a, 2003b). Forklaringer på motivene bak vil uansett kun bli forslag som kan trekkes inn i tolkningene våre. Hvis vi ikke kan påpeke de spesifikke motivene er det metodisk problematisk for oss å plassere funn av gjenstander inn i kategorier, for så å si at vi har påvist en grav, og derigjennom for eksempel innvandring. Jeg vil tolke gjentatte praksiser og gjenbruk av sted som tegn på kontinuitet. Et steds karakter, eller kunnskap om et steds betydning, vil slik kunne innstifte en viss type adferd, samtidig som menneskenes handlinger opprettholder stedets karakter. Praksisene institusjonaliseres (Relph 1976:42 f; Foucault 1988). Som premiss anses institusjonaliserte handlinger som *kunnskapsoverførende* og stabiliserende for et samfunn. Kontinuitet i kunnskapsoverførende praksiser ser jeg som tegn på at deler av et samfunns idéverden, og kunnskapen om denne, opprettholdes. Om handlingene eller gjenstandene var rituelle eller ikke vil slik ikke være et tema. Praksiser og steders bruksperioder er derfor interessante. Lange tidsskalaer gir mulighet til å se endring og kontinuitet over lengre tid. Dette vil inngå i mitt argument angående ytre innvandring eller intern utvikling på Sunnmøre i overgangen til seinneolitikum.

En fenomenologisk inspirert teoretisk plattform

På mange måter kan arkeologi sies å være en ganske ambisiøs vitenskap. Vi forsøker å studere og utvikle teorier som skal forklare hvordan mennesker og samfunn forholdt seg til hverandre og omverdenen. Dette gjør vi gjennom de spor og den materielle kulturen som har overlevd årtusenene. For å skape mening ut av sporene setter vi dem inn i en sammenheng.

Gjennom bruk av teorier utviklet av vår tids teoretikere og filosofer antar vi at det finnes noen grunnleggende trekk ved det å være menneske. Å gravlegge døde eller å ha en idé om en religiøs verden antas å være slike universelle egenskaper. Vi antar dermed at trekkene også fantes ved et forhistorisk menneske. Samtidig erkjenner vi at enhver måte å være i verden på er historisk og kulturelt bestemt. Med den erkjennelsen må vi også erkjenne at forhistoriske samfunn konstrueres av oss. Vi står historisk og kulturelt plassert i en helt annen verden, vi velger hva som trekkes frem av materialet og de teorier og metoder som kan gi funnene mening. Vårt prosjekt kan virke håpløst relativistisk og subjektivistisk. Erkjennelse av materialets relativitet gjør formidling av våre resultater vanskeligere. Materialet er ikke "sannhetsvitner" som forankrer våre teorier (Thomas 1993:14). Steder og ting har ikke en iboende mening. For å kunne tolke trekkes det inn teorier som belyser hvordan mennesker skaper og opprettholder sine verdener, hvordan mennesker strukturerer sin verden og blir strukturert av den. Å benytte seg av teorier utviklet for vårt samfunn er like passende som å studere forhistorien gjennom modernismens naturvitenskapelige teleskop (*ibid*:23).

Jeg har benyttet meg av Peter Berger og Thomas Luckmanns fenomenologisk inspirerte sosiologi til å bygge bro mellom de forhistoriske gjenstandene og det samfunnet jeg er ute etter å forstå og beskrive. Ved å forsøke å forstå hvordan samfunn skapes og opprettholdes og hva som betinger menneskers adferd, kan en også begynne å forstå hvorfor og hvordan samfunn endrer seg (Connerton 1991:39; Berger & Luckmann 2000).

Filosofen Martin Heidegger introduserte teorien om menneskers *livsverden* og tilstedeværelse i verden. Menneskers væren kan ikke isoleres fra våre omgivelser uten å bli meningsløs. Identitet og menneskers måte å være i verden på er uløselig knyttet sammen. På bakgrunn av erfaring og kunnskap møter en verden, og verden fremstår meningsfull i hverdagen. Berger & Luckmann (2000) setter det fenomenologisk utviklede begrepet *livsverden* lik *hverdagsvirkelighet*. Begrep som *hverdagsvirkelighet*, *livsverden*, *habitus* og *symbolunivers* er utviklet og brukt innenfor fag som sosiologi, sosialantropologi og filosofi (Bourdieu 1977; Berger & Luckmann 2000). Dette er fag som har det levende mennesket, menneskelige relasjoner og erkjennelse som studieobjekt, studieobjekt som ligger utenfor arkeologers rekkevidde. Begrepene kan derimot være redskaper til hjelp for å kunne beskrive historisk og kulturelt bestemte, nedarvete horisonter av mening og kunnskap. Mennesket fødes inn i en verden som eksisterer forut for dets bevissthet. Gjennom sosialisering og læring blir verden rundt oss meningsfull. Ethvert subjekt vil erfare en virkelighet ut fra sin subjektive posisjon. Likevel former det seg en felles ramme fordi en alltid må forholde seg til en omverden. Et begrep som forsøker å favne og integrere alle de erfarte verdenene og virkelighetene er Berger & Luckmanns (2000:105) *symbolunivers*. Symbolunivers gir meningshorisonter, felles rammer som mennesker på ulike plan opererer i henhold til.

Dette symboluniverset, vår felles forståelseshorisonter eller *livsverden*, betinger hvordan vi gjør verden rundt oss meningsfull. Vi lærer og sosialiseres til å vite hva som er god moral, hva som anses som passende adferd, sømmelig påkledning til ulike anledninger, hvordan vi skal gravlegge våre døde og så videre. Når flere mennesker i en gruppe deler vanemessige handlinger, institusjonaliseres handlingene. De blir tillærte ting vi gjør uten refleksjon. Institusjonaliserte handlinger fungerer således *kunnskapsoverførende*. En felles enighet om overordnede rammer og dagligdage rutinehandlinger skaper forutsigbarhet og trygghet i hverdagen (*ibid*:70). For å opprettholde livsverdenen må kunnskapen om hva som gir

mening, og hvorfor, viderefremmes. Kunnskapen videreføres og opprettholdes hver dag når vi fortsetter å gjøre ting på den måten ”de alltid har blitt gjort på”. For eksempel kan en innen redskapsproduksjon ha hatt bestemte meninger om hva som var ”riktig” form på øksen eller hvor en skulle hente råstoffet til øksen. Andre praksiser og kunnskap kan ha vært informasjon om å utføre ”riktige” riter i forbindelse med gravlegging, ofring, sosial organisasjon, å velge sted å bosette seg på eller å utføre visse aktiviteter på bestemte steder. Vi kan finne spor etter videreføring av kunnskap i et arkeologisk materiale uttrykt som mønstre som gjentas over tid i et område, som kontinuitet i redskapstradisjoner og som gjenbruk av sted. En gjentatt nedlegging av gjenstander over lengre tid kan være et uttrykk for at stedet var fokus for visse tradisjoner opprettholdt i et bestemt symbolunivers. Slik kan en bruke det som et argument for kontinuitet i samfunnet. Endring i bruk av sted og praksiser kan tilsvarende indikere at institusjoner og kunnskap forsvinner ut av bruk, med andre ord, et samfunn i endring.

Videreføring av kunnskap, praksiser og tradisjoner skjer fordi mennesker har ”konkrete sosiale lokaliseringer og konkrete sosiale interesser” (*ibid*:134). Medlemmer av et samfunn deler kunnskap om regler for bestemte situasjoner ut fra et felles *symbolunivers* og verdensforståelse. Kjennskapen til eget symbolunivers og habitus gjør oss egnet eller uegnet til å bevege oss med suksess eller ikke i ulike sosiale rom. Gjennom utførelse av handlinger i sosiale kontekster vil en enten få stadfestet handlingens suksess eller oppleve sanksjoner fra omgivelsene (Bourdieu 1977; Giddens 1984:22). Institusjonaliserte praksiser som redskaps- og våpenproduksjon, gravlegging, ofring eller det å velge sted å bo opprettholdes så lenge det virker fornuftig ut ifra samfunnets felles oppfatning. I tillegg kan en diskutere i hvor stor grad aktører i samfunnet handler ut ifra ønsker om makt og posisjon, eller for å forsvare makten.

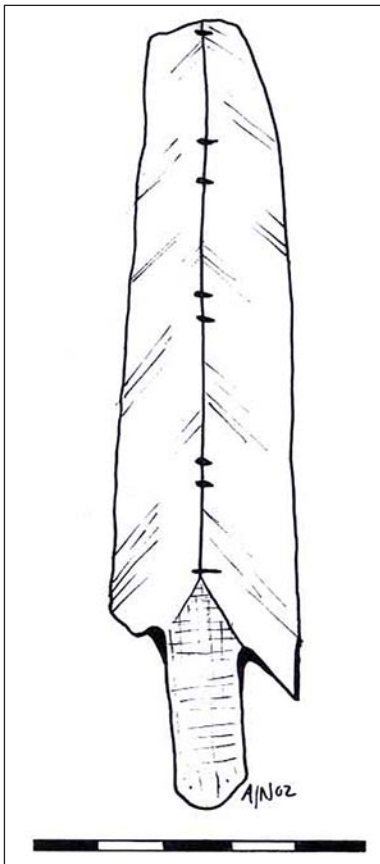
Oftest ser en at rutinemessige handlinger, vaner og holdninger ikke problematiseres før de blir satt spørsmålsteget ved av noen, eller noe, nytt, ukjent eller fremmed. Det vil si at nye gjenstander, nye mennesker og nye impulser kan tematisere det eksisterende symboluniverset og tvinge frem argumenter for hvorfor ”selvfølgelig” ting gjøres eller sies. Berger & Luckmann kaller det *virkelighetskriser* når det naturlige og ”det gitte” utfordres (2000:158). For å svare på utfordringene kan samfunnet intensivere praksiser for å sikre stabiliteten og opprettholdelse av samfunnets strukturer og organisasjon. I slike situasjoner kan en ta i bruk mer intense, dramatiske eller tydelige praksiser for å vedlikeholde ens virkelighet eller livsverden. Djevlutdrivelser, renselsesriten eller tabubeleggelse er eksempler på slike intense praksiser (*ibid*). En kan også forsterke egne kulturelle trekk.

Forsterking av kulturelt uttrykk og kryssing av nytt og gammelt

Både intern utvikling og migrasjon har blitt fremhevet som årsak til endringene som starter i mellomneolitikum (Olsen 1992; Prescott & Walderhaug 1995). Det er vanskelig å bli klok på hvem eller hva som kom først. Det materialet i klarhet viser på ytre nordre Sunnmøre er tilstedeværelse av først stridsøkskulturens og deretter enkelte av klokkebegerkulturens karakteristiske gjenstander i henholdsvis mellomneolitikum og seinneolitikum. I det arkeologiske materialet som kan dateres til mellomneolitikum B ser en at flere ting endrer seg. Det dukker som nevnt opp nye gjenstandstyper som båtøkser, rektangulære huløkser, flintøkser og smalmeisler i flint. Bosetningsmønsteret endrer seg fra langtidsbosetning til korttidsboplasser, identifisert i fangstkulturens kjerneområder (Olsen 2004:115). I overgangen til seinneolitikum I opptrer de første husene med takbærende stolper. En finner spor etter et begynnende jordbruk i sein mellomneolitikum, selv om dette nok verken var basisnæring

eller økonomisk motivert før i seinneolitikum (Olsen 1992; Prescott & Walderhaug 1995; Bergsvik 2002; Olsen 2004). Bruken av bergartsøkser videreføres selv om øksene endrer form. Runde groptufter, kjent fra eldre steinalder langs kysten, er fortsatt en boligtype som er benyttet i seinneolitikum. I 2001 ble det registrert tre groptufter i Fjølavika, Brattvåg, Haram kommune hvorav en ble datert til 3860 BP og en til 3010 BP (Waraas 2005). Det viser at visse tradisjoner og praksiser fra det mellomneolittiske jeger-sankerdominerte samfunnet på Sunnmøre fortsatte inn i seinneolitikum, om enn i mindre omfang.

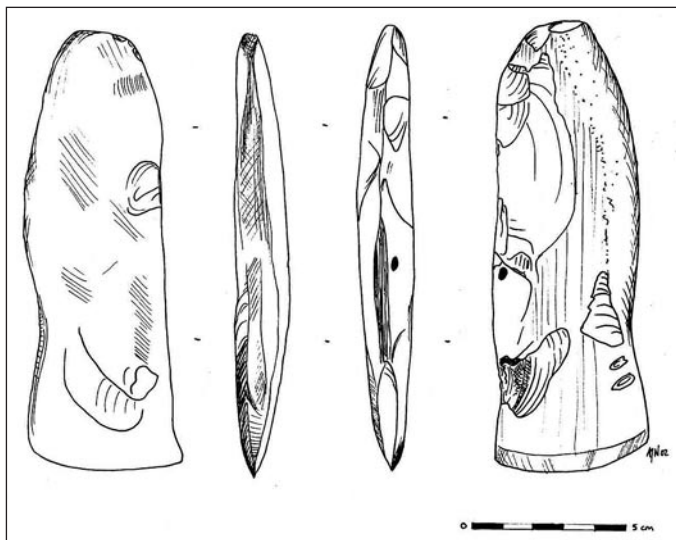
I mellomneolitikum B får skiferspisser tverrstrekdekor (Fig. 3). Dette er en ny variant av en gjenstandstype samfunnet hadde benyttet fra tidlignolitikum. Kanskje kan vi tolke dette som en mobilisering av kulturtrekk i møte med en økt impulsstrøm i mellomneolitikum. Nye bergartsøkser dukker opp i mellomneolitikum B. Tykknakka, retteggja bergartsøkser er den delen av stridsøkskulturens redskapsinventar som er best representert på Vestlandet i mellomneolitikum B (Olsen 1992:151). I overgangen til seinneolitikum finner vi en ny versjon av Vestlandsøksa, Vestlandsøks type C. Denne skiller seg fra Vestlandsøks type A og B ved at type C er >12cm, men den er ellers lik i form. Vestlandsøks type C, Sandshamnsøkser og tykknakka, retteggja bergartsøkser er funnet i ulike kombinasjoner med hverandre i Møre og Romsdal og overlapper trolig hverandre i tid (Gjerland 1985; Ramstad 1999:46; Nyland 2003a).

Figur 3. B7747, fra Storemyra, Kvassnes, Sula kommune. Skiferpil med tverrstrekdekor. Illustrasjon: A.J. Nyland.

At den vestlandske redskapstradisjonen i hele steinalder hadde vært dominert av bergartsøkser gjorde kanskje at de tykknakka, retteggja bergartsøkse lett kunne taes opp i et eksisterende symbolunivers. Endring i form ble lett å akseptere og inkludere i kjente sosiale praksiser, tillagt mening kunne lett forstås. Nye redskaper og nye praksiser kan være uttrykk for at enkelte spesifikke virkelighetsproduserende praksiser ble innført for å svare på utfordringen fra det nye de møtte eller ble konfrontert med fra sør. Jeg mener at det arkeologiske materialet fra mellomneolitikum B viser et samfunn som virker villig til å inkorporere nye gjenstander og skikker og gjøre de til sine. De tykknakka, retteggja bergartsøkse jeg undersøkte i forbindelse med hovedfagsstudiet var produsert av lokale råstoffforekomster og viste stor individuell variasjon (Nyland 2003a).

Erik Hinsch trekker frem gjenstandstyper fra Sør-Norge, særlig båtøkser, som han mener er lokalprodusert fordi de avviker fra standardtypene og ”kvalitetsmessig ikke holder mål” (Hinsch 1956:199 f). Enkelte mellomneolitikum B-stridsøkser fra Nordmøre og Romsdal varierer også i form fra tilsvarende økser fra sørligere områder. Morten Ramstad har argumentert for at disse øksene ble produsert ”i samsvar med overregionale typeidealer, med basis i lokale forestillinger” (Ramstad 1999:130).

Figur 4. B7618. Flintøks fra Godøy, Giske kommune.

Fig. 4 viser en firesidig, tynnakka, tynnblada, svakt tverregga flintøks som er atypisk og nærmest ”hjelpeløs” i formen i forhold til andre flintøkser fra mellomneolitikum B. Kanskje ble den laget av en person som ikke var vant til formgiving i flint. Det kan i alle fall se ut som om den som laget øksa verken hadde den nødvendige tilgangen på godt nok råstoff, eller kunnskap til å kunne lage en eksakt kopi. Sammen med andre spesielle funn fra området kan disse være produsert ut fra en idé om en gjenstandstype. Jeg mener de uttrykker en lokal produksjon av gjenstander, men skapt i et krysningspunkt mellom nytt og gammelt (Nyland 2003a:95).

Bruken av sted over tid ble undersøkt i analyseområdet, og viser kontinuitet i stedsbruk fra seinmesolitikum til mellomneolitikum B. Avsluttende aktivitet i mellomneolitikum B ble påvist gjennom funn av skiferspisser med tverrstrekdekor på flere lokaliteter, blant annet på Kvassnes i Sula kommune og i Støbakvik på Godøy i Giske kommune (Nyland 2003a). Det er tydelig at "noe" skjer i mellomneolitikum B, og steder går ut av bruk. Å slutte å bo på et sted er et tydelig brudd med gamle tradisjoner som var blitt opprettholdt med suksess fra seinmesolitikum. Jeg tror ikke at dette bruddet kun kan sees i sammenheng med den stadig synkende strandlinjen.

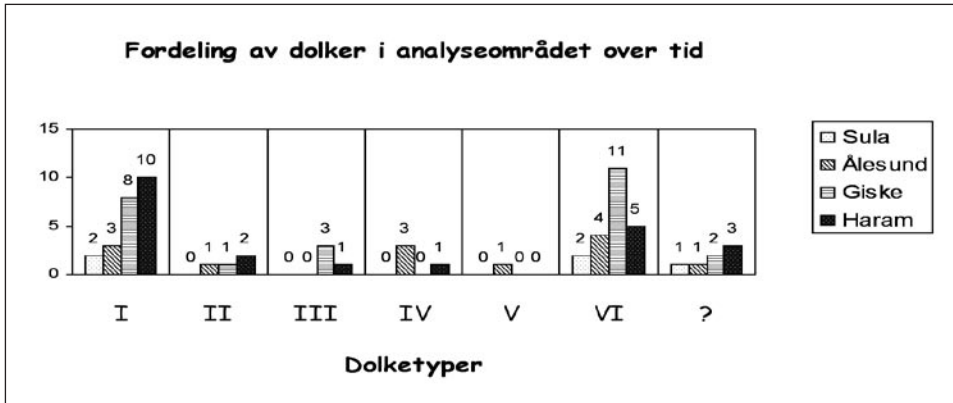
Ulik form, ulik mening?

Nye "ikke-lokale" gjenstandstyper assosiert med stridsøkskulturen fra mellomneolitikum B kan i tillegg gjenfinnes på omtrent samme sted som flintdolker og andre gjenstandstyper fra seinneolitikum I. Å finne gjenstander fra mellomneolitikum B og seinneolitikum I nær hverandre, på samme gård, er et gjentakende trekk både på nordre og søndre Sunnmøre (Nyland 2003a:98 ff). Handlinger kan oppfattes som "*de samme*", selv om element som inngikk i praksisene endret form. Med utgangspunkt i teorien om kunnskapsoverførende praksiser, kan en ut fra dette lese at det var selve handlingen som var viktig og at en handling ble utført, ikke at det fysiske, materielle resultatet var helt likt. Disse nye praksisene kan sees som eksempler på at den trusselen mot den offentlige virkeligheten representert ved det nye, ble forsøkt håndtert ved å innføre spesifikke virkelighetsbevarende prosedyrer (Berger & Luckmann 2000:158).

Seinneolitikum er som regel blitt behandlet som en enhetlig periode, i og med at det materielle uttrykket er noenlunde homogent. Likhet i form er blitt tatt til inntekt for likhet i meningsinnhold. Den gjenstandstypen vi i hovedsak forbinder med seinneolitikum er flateretusjerte flintdolker. Disse var i bruk i en relativ kort tidsperiode, fra og med seinneolitikum I til de to første periodene av eldre bronsealder, det vil si i ca 900 år. For øvrig så har en klart å relatere dolker av type I, II og III til seinneolitikum I, de såkalte lansettdolkene, og type IV og V til seinneolitikum II, disse kalles gjerne fiskehaledolker. Type V strekker seg ned i eldre bronsealder, og dolker av type VI er fra bronsealderens to første perioder. Slike har mer eller mindre markerte "skuldre" i overgangen skaft og blad (Lomborg 1973; Vandkilde 1996). Om en ser nærmere på materialet, ser en to hovedperioder med dolkbruk (Fig. 5). Omtrent like mange dolker er i omløp på ytre nordre Sunnmøre i seinneolitikum I som tidlig i eldre bronsealder. Seinneolitikum II viser en markant nedgang i antall. Denne fordelingen av dolker i tid virker som et generelt trekk for hele det norske materialet (Apel 2000; Scheen 1979).

Dolker fra seinneolitikum I er også blitt koblet til den indoeuropeiske patriarkalske krigerideologien og klokkebelegerkulturen. Det er blitt hevdet at med dolkene ble et mannlig symbol for første gang dominerende (Prescott & Walderhaug 1995). Helle Vandkilde vektlegger derimot kontinuiteten mellom snorkeramisk kultur, stridsøkskultur og klokkebelegerkulturen. Hun mener at stridsøksene også var et maskulint symbol: I mellomneolitikum B var det å være stridsøkskriger per definisjon lik det å være mann. I seinneolitikum I erstatter type I-dolken stridsøksen som det dominerende mannlige prestisjevåpenet. Den sosiale funksjonen og symbolske meningen fulgte med den materielle endringen (Vandkilde 2000:39). Det vil si, at selv om formen på redskapet skiftet, kan meningsinnholdet ha vært "*det samme*". Dette er et viktig element å trekke inn i debatter hvor endringer i gjenstandstyper blir benyttet i argument for endring eller kontinuitet i samfunn. Gjenstandene må også sees i sammenheng

Figur 5. To perioder med dolkbruk i løpet av seinneolitikum/eldre bronsealder periode I-II.

med gjentatt bruk av sted og videreføring av praksiser som strategier i forsøk på videreføring av verdier, tradisjoner og stabilisering av et samfunn.

Tidligere arbeid som har tatt for seg dolker har tolket dem enten som prestisjegjenstander i sosio-politiske strategier eller som uttrykk for rituelle handlinger, uavhengig av om dolken er en type I eller VI (Mandt 1991; Kleiva 1996; Groseth 2001). Slik er flintdolker tolket som om de representerer én type handling med samme meningsinnhold, selv om det dreier seg om nedleggelse fra ulike tidsperioder. I diskusjonen om endringer i sosiale praksiser i et ustabilisert samfunn, er dolkenes datering et viktig element. Bruksperioden seinneolitikum-eldre bronsealder er lang, og dolkene var del av et samfunn som gjennomgikk store endringer. Det ville vært rart om gjenstandstypen beholdt sitt meningsinnhold gjennom hele perioden, særlig også siden praksiser hvor dolkbruk inngikk også endret seg. I analyseområdet og også sørover på Vestlandet ser en at dolker fra seinneolitikum II trekkes opp fra strandlinjen. Gjentatte ganger finnes de over 30 meter over havet, og to stykker er funnet på toppen av fjell: En dolk type V ble funnet på Leikong, 150 moh (B 7728) (Kleiva 1996). På Myskja ble en dolk type IVd funnet 160 moh (B 6518) (Nyland 2003a).

Avslutning

Det plutselige inntoget og høye antallet dolker type I i seinneolitikum I er blitt tatt til inntekt for en brå utskifting av eldre tankesett. Jeg mener at dette synet bør nyanseres og i større grad tillate variasjon mellom regioner. Kanskje var det tilfelle med innvandring ett sted på Vestlandet, men andre steder langs kysten kan ha møtt det nye med ulik intensitet og med ulike strategier. Min tolkning av situasjonen på ytre nordre Sunnmøre er at i mellomneolitikum var det mye som skjedde ”mot normalt” på Sunnmøre. I mellomneolitikum A tok kontakten mellom lokale grupper og nye mennesker eller impulser fra sør seg opp. Denne kontakten med nye kulturelle impulser og folk utfordret stabiliteten i samfunnet og hverdagsvirkeligheten til jeger-sankersamfunnet. En såkalt *virkelighetskrise* oppsto. Menneskene svarte på møtet med det nye som de kom i kontakt med ved først å intensivere sitt eget uttrykk. I tillegg ble noe nytt inkludert i egne praksiser. Etter hvert, da en virkelighetskrise ble en realitet mot slutten av mellomneolitikum B, forsøkte en å stabilisere samfunnet med nye virkelighetsbevarende praksiser. Disse praksisene fortsatte inn i seinneolitikum I, selv

om kontakten sørover endret karakter i og med klokkebeugerkulturens oppblomstring. I seinneolitikum dukker klokkebeugerkulturens materielle kultur opp på Sunnmøre i sterkere grad enn det stridsøkskulturens hadde gjort i mellomneolitikum. Likevel mener jeg ikke dette gjenspeiler en storstilt innvandring på Sunnmøre eller en brå utskiftning av tankesett. Den nye steinteknologien og gjenstandstypene i seineolitikum I entrer scenen i et samfunn som allerede var i endring, en *endringsprosess initiert i mellomneolitikum*. I seinneolitikum II kan samfunnet ha gjennomgått nok en virkelighetskrise. En virkelighetskrise som i starten av bronsealder endte i konsolidering og stabilisering av samfunnet. Sunnmøre virker da i større grad innlemmet i det mer homogene sørsandinaviske symbolunivers.

Kanskje var stridsøkser og dolker aldri maskuline symbol på Vestlandet. Meningsinnholdet vil alltid være det vi i dagens samfunn og med vår idéverden legger inn i gjenstandene. Når materialet tolkes projiseres en stor porsjon fordommer bakover i tid, og en kommer ikke utenom å gå via det kjente mot det ukjente. Kategorier som offer og graver gjør forhistorien mer tilgjengelig fordi de gir oss knagger å henge fortellingene om forhistorien på, men som jeg har argumentert for i denne artikkelen, så kan verken verdi, mening eller betydning gjenkjennes ut fra funnenes umiddelbare fysiske kontekst. Å undersøke videreføring av kunnskap gjennom endring eller kontinuitet i stedsbruk som uttrykk for kontinuitet eller brudd i samfunnets livsverden og symbolunivers, er slik en alternativ måte å tolke den materielle kulturen fra den omdiskuterte overgangsperioden mellom- og seinneolitikum på.

Summary

Different types of artefacts, with different attributes and styles are often perceived as signatures of different tribes or groups. Non-local artefacts, when encountered in graves, hoards or settlement sites, have supported both theories of immigration and internal development, relating to changes in prehistoric societies. In this paper I focus on two types of artefacts perceived as non-local to a small area in Northern Sunnmøre: the battle axes known from Southern Scandinavian and the Swedish “Battle Axe culture” in the Middle Neolithic B, and the Southern Scandinavian bifacial flint daggers of the “Bell Beaker Culture” in the Late Neolithic. In the Middle and Late Neolithic, the hunter-gatherers who lived in Northern Sunnmøre were repeatedly introduced to new impulses. The tools mentioned were new to them, perhaps they saw newcomers to the area bringing with them and cultivating new animals and plants. How would the existing population react to this new scene? Did they intensify their own cultural expression to promote their own way of life? Did they embrace the newcomer’s immediately? In this paper, I present a phenomenologically inspired sociological theory in order to illuminate how changes came about in this particular area.

Litteratur

- Apel, J. 2000. Flint Daggers and Technological Knowledge. Production and Consumption during LNI. I: Olausson, D. & Vandkilde, H. (red.) *Form-Function-Context. Material Culture studies in Scandinavian Archaeology*. Acta Archaeologica Lundensis Series (8)31: 135-154. Almqvist & Wiksell International, Lund.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. 2000 [1967]. *Den samfunnsskapede virkelighet*. (Oversatt av Frøydis Wiik. Innledning av Pål Veiden). Fagbokforlaget. Bergen.
- Bergsvik, K.A. 2002. *Arkeologiske undersøkelser ved Skatestraumen. Bind I*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen. Bergen
- Bourdieu, P. 1977 [1972]. *Outline of a Theory of Practice*. (14. utgave. Oversatt av Richard Nice). Cambridge University Press.
- Connerton, P. 1991 [1989]. *How societies remember*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Foucault, M. 1988 [1965]. *Madness and Civilization. A history of insanity in the age of reason*. Vintage Books. New York.
- Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Gjerland, B. 1985. *Bergartsøker i Vest-Noreg. Distribusjon sett i forhold til praktisk funksjon, økonomisk tilpassning og tradisjon i steinalderen*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Gjessing, G. 1945. *Norges steinalder*. A.W. Brøgers Boktrykkeri, Oslo.
- Groseth, L. 2001. *Å finne sted. Økonomiske og rituelle landskap i Telemark i sen-neolitikum og bronsealder*. Varia 53. Universitetets kulturhistoriske museer. Oldsaksamlingen. Oslo.
- Hinsch, E. 1956. *Yngre steinalders stridsøkskulturer i Norge*. Årbok 1954, Historisk-Antikvarisk Rekke. Universitetet i Bergen.
- Kleiva, Ø. 1996. *Frå det sosiale livet til tinga. Seinneolitikum på Ytre Søre Sunnmøre*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen. Oktober 1996.
- Levy, J.E. 1977. *Social and Religious Change in Bronze Age Denmark*. Upublisert Ph.D, Anthropology and archaeology. Washington University,
- Lomborg, E. 1973. *Die Flintdolche Dänemarks. Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südkandinavischen Spätneolithikums*. Nordiske Fortidsminder, serie B in quatro. Bind I. Universitetsforlaget i København: Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab.
- Mandt, G. 1991. *Vestnorske ristninger i tid og rom. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier*. Upublisert doktoravhandling, Universitetet i Bergen. 2 bind.
- Müller, S. 1886. *Votivfunn fra Sten- og Bronzealderen. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie*. Utgitt av Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. Kjøbenhavn: Thieles Trykkeri. 2.række. 1.bind
- Nyland, A.J. 2003a. *Å finne noe kjent ved det ukjente. Ytre, nordre Sunnmøre i neolitikum*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Nyland, A.J. 2003b. *Å gjenfortelle en ukjent historie med kjente kategorier. Primitive tider* 6: 47-59.
- Nærøy, A.J. 1993. *Chronological and technological changes in Western Norway 6000-3800 BP. Acta Archaeologica* 63: 77-95.
- Olsen, A. B. 1992. *Kotedalen – en boplass gjennom 5000 år. Fangstbosetning og tidlig jordbruk i vestnorsk steinalder: nye funn og nye perspektiver. Bind 1*. Historisk Museum. Universitetet i Bergen.
- Olsen, T. B. 2004. *Egger av tid og rom. Transformasjon av steinalderens fangstsamfunn i Vest-Norge*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Prescott, C. & Walderhaug, E. 1995. *The Last Frontier? Processes of Indo-Europeanization in Northern Europe: The Norwegian Case. The Journal of Indo-European Studies* 23 (3 & 4): 257-278.
- Ramstad, M. 1999. *Brytningen mellom nord og sør. En faghistorisk og lokalkronologisk studie over Møre i yngre steinalder*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Relph, E. 1976. *Place and placelessness*. London.

- Scheen, R. 1979. *De norske flintdolkene. En typologisk-kronologisk analyse*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Skjølvold, A. 1977. *Slettåbøplassen. Et bidrag til diskusjon om forholdet mellom fangst- og bondesamfunn i yngre steinalder og bronsealder*. Arkeologisk museum i Stavanger. Skrifter 2. Stavanger.
- Stjernquist, B. 1989. Arkeologiskt material som belägg för religion. Tolkningen som problem. I: Larsson, L. & Wyszomirska, B. (red.) *Arkeologi och religion. Rapport från arkeologidagarna 16.-18. januari 1989*. Report series No. 34. University of Lund. Ins.of Arch.: 57-66.
- Thomas, J. 1993. After Essentialism: archaeology, geography and post-modernity. *Archaeological Review from Cambridge* 12: 3-27.
- Vandkilde, H. 1996. *From Stone to Bronze. The metalwork of the Late Neolithic and earliest Bronze Age in Denmark*. Jutland Archaeological Society Publications XXXII. Aarhus: Aarhus University Press.
- Vandkilde, H. 2000. Material Culture and Scandinavian Archaeology: A review of the Concepts of Form, Function and Context. I: Olausson, D. & Vandkilde, H. (red.) *Form-Function-Context. Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*: 3-49, Acta Archaeologica Lundensis Series (8) Almquist & Wiksell International, Lund.
- Waraas, T.A. 2005. Rapport fra de arkeologiske registreringene i Haram kommune i forbindelse med Ormen Lange utbyggingen, I: Åstveit, L.I. (red.) Møre og Romsdal Fylkeskommune, kulturavdelinga.